

ДАЎНО НАСПЕЛА НЕАБХОДНАСЦЬ

Аб увядзенні спецыяльнага курса па падрыхтоўцы
школьнікаў да сямейнага жыцця

А. К. ПАГОДЗІНА,

выкладчык кафедры сацыяльна-педагагічнай работы

Віцебскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя П. М. Машэрава

Адной з важных задач нашага грамадства з'яўляецца падрыхтоўка моладзі да сямейнага жыцця, што прадугледжвае павышэнне эфектыўнасці грамадскага і сямейнага выхавання, а таксама ўдасканаленне зместу, форм і метадаў навучальна-выхаваўчай работы ў гэтым напрамку. Вядома, у дадзеным працэсе павінны прымаць удзел многія сацыяльныя інстытуты, але галоўнымі з іх з'яўляюцца сям'я і школа.

На працягу 80-х гадоў праблема падрыхтоўкі моладзі да сямейнага жыцця актыўна распрацоўвалася ў тэорыі і на практыцы. Навуковыя даследаванні С. Н. Буравай, А. К. Водневай, Т. К. Кароткінай, А. І. Кочатава, А. С. Красоўскага, С. Д. Лапцёнкі, В. Р. Сянько, Я. І. Сярмяжкі, А. М. Сізанава, Л. І. Смагінай, В. У. Чэчата, М. Р. Юркевіча і іншых былі накіраваны на распрацоўку розных аспектаў гэтай праблемы. У адзначаным напрамку вялася пэўная работа са школьнікамі. Так, з 1981/82 навучальнага года ў парадку эксперыменту праходзіў апрабацыю спецкурс «Этыка і псіхалогія сямейнага жыцця», які ў 1984/85 навучальным годзе стаў абавязковым прадметам і быў уведзены ва ўсіх агульнаадукацыйных сярэдніх навучальных установах. Падрыхтоўка школьнікаў да сямейнага жыцця даволі сістэмна ажыццяўлялася і праз мэтанакіраваную пазакласную і пазашкольную выхаваўчую работу. Адначасова і дарослым аказвалася падобная дапамога ва «Універсітэце педагагічных ведаў для бацькоў».

Вывучэнне стану дадзенай праблемы на сучасным этапе паказвае, што ў новых эканамічных і сацыяльна-культурных умовах, у працэсе гуманізацыі і гуманітарызацыі адукацыі, рэформы школы неабходны новыя падыходы ў распрацоўцы зместу, форм і метадаў выхавання падростаючага пакалення. Патрэбны канкрэтныя навукова абгрунтаваныя метадычныя рэкамендацыі ў галіне сямейнага і школьнага выхавання з улікам сучасных тэндэнцый развіцця грамадства.

Асноўныя ўрокі падрыхтоўкі да будучага сямейнага жыцця дзеці павінны атрымліваць у бацькоўскай сям'і. Менавіта ў ёй зараджаюцца першыя ўяўленні аб сямейных узаемаадносінах, аб

функцыях бацькі і маці, мужа і жонкі, брата і сястры. Але, як вядома, складанае матэрыяльнае, маральнае, духоўнае і псіхафізічнае становішча сучаснай сям'і ў сувязі з сацыяльна-эканамічнай нестабільнасцю ў грамадстве, экалагічнымі вынікамі катастрофы на ЧАЭС і многімі іншымі аб'ектыўнымі і суб'ектыўнымі фактарамі абумовілі яе крызіс. Многія бацькі фактычна самаўхіляюцца ад выканання выхаваўчых функцый, усё менш увагі ўдзяляюць дзецям, матывуючы гэта клопатам аб здабыванні сродкаў для існавання. Павелічэнне колькасці разводаў, выхаванне дзяцей у няпоўных сем'ях, пазашлюбная нараджальнасць і многія іншыя неспрыяльныя фактары адмоўна ўплываюць на фізічнае, псіхічнае і інтэлектуальнае развіццё маладых людзей. Акрамя таго, у далейшым гэта не можа не адбіцца на іх уласным сямейным жыцці. Цікавымі ўяўляюцца вынікі анкетавання студэнтаў III—V курсаў філалагічнага факультэта Магілёўскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя А. А. Куляшова: толькі для 5,3 % апытаных ідэалам з'яўляецца бацькоўская сям'я. Гэтыя даныя — дадатковае сведчанне абвастрэння названай праблемы і адпаведна — актуальнасці падрыхтоўкі моладзі да сямейнага жыцця.

Сям'я — аснова дзяржавы, напружанасць у сям'і непазбежна прыводзіць да напружанасці ў грамадстве. Таму клопат дзяржавы аб дабрабыце сям'і і дзяцей прыводзіць да пазітыўных змен у грамадстве і да ўмацавання самой дзяржавы. І не выпадкова на сучасным этапе так рашуча ставіцца пытанне аб стварэнні дзіцячых дамоў сямейнага тыпу, бо ў такіх умовах выхавання дзеці, што засталіся без апекі бацькоў, хоць у некаторай ступені зведаюць сутнасць унутрысямейных адносін, чаго ніколі не будзе ў інтэрнатнай установе.

Здавалася б, не так даўно, яшчэ некалькі дзесяткаў гадоў назад, сям'я ўяўляла прыклад стабільнасці. Яна трымалася на традыцыях, якія захоўваліся і перадаваліся з пакалення ў пакаленне. Сям'я сама была ў адказе за падрыхтоўку сям'яніна, бо недахопы выхавання няпісанымі законамі асуджаліся ў грамадстве. Цяпер насталі іншыя часы — сувязі пакаленняў парушаны, традыцыі забыты. Вялікая колькасць дзяцей расце без нармальнага сямейнага акружэння: ад усёй колькасці сямей 12,5 % — няпоўныя, дзе дзяцей выхоўвае адзін з бацькоў, часцей за ўсё маці; на цяперашні час 27 тыс. дзяцей наогул засталіся без апекі бацькоў і клопат аб іх выхаванні бярэ на сябе дзяржава. З якім жа ўяўленнем аб сям'і гэтыя маладыя людзі будуць ствараць уласны сямейны ачаг і як будуць выхоўваць уласных дзяцей?..

На жаль, сёння ў школе няма спецыялізаванага прадмета накіраванага «Этыкі і псіхалогіі сямейнага жыцця», які быў уведзены ў

функцыях бацькі і маці, мужа і жонкі, брата і сястры. Але, як вядома, складанае матэрыяльнае, маральнае, духоўнае і псіхафізічнае становішча сучаснай сям'і ў сувязі з сацыяльна-эканамічнай нестабільнасцю ў грамадстве, экалагічнымі вынікамі катастрофы на ЧАЭС і многімі іншымі аб'ектыўнымі і суб'ектыўнымі фактарамі абумовілі яе крызіс. Многія бацькі фактычна самаўхіляюцца ад выканання выхаваўчых функцый, усё менш увагі ўдзяляюць дзецям, матывуючы гэта клопатам аб здабыванні сродкаў для існавання. Павелічэнне колькасці разводаў, выхаванне дзяцей у няпоўных сем'ях, пазашлюбная нараджальнасць і многія іншыя неспрыяльныя фактары адмоўна ўплываюць на фізічнае, псіхічнае і інтэлектуальнае развіццё маладых людзей. Акрамя таго, у далейшым гэта не можа не адбіцца на іх уласным сямейным жыцці. Цікавымі ўяўляюцца вынікі анкетавання студэнтаў III—V курсаў філалагічнага факультэта Магілёўскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя А. А. Куляшова: толькі для 5,3 % апытаных ідэалам з'яўляецца бацькоўская сям'я. Гэтыя даныя — дадатковае сведчанне абвастрэння названай праблемы і адпаведна — актуальнасці падрыхтоўкі моладзі да сямейнага жыцця.

Сям'я — аснова дзяржавы, напружанасць у сям'і непазбежна прыводзіць да напружанасці ў грамадстве. Таму клопат дзяржавы аб дабрабыце сям'і і дзяцей прыводзіць да пазітыўных змен у грамадстве і да ўмацавання самой дзяржавы. І не выпадкова на сучасным этапе так рашуча ставіцца пытанне аб стварэнні дзіцячых дамоў сямейнага тыпу, бо ў такіх умовах выхавання дзеці, што засталіся без апекі бацькоў, хоць у некаторай ступені зведаюць сутнасць унутрысямейных адносін, чаго ніколі не будзе ў інтэрнатнай установе.

Здавалася б, не так даўно, яшчэ некалькі дзесяткаў гадоў назад, сям'я ўяўляла прыклад стабільнасці. Яна трымалася на традыцыях, якія захоўваліся і перадаваліся з пакалення ў пакаленне. Сям'я сама была ў адказе за падрыхтоўку сям'яніна, бо недахопы выхавання няпісанымі законамі асуджаліся ў грамадстве. Цяпер насталі іншыя часы — сувязі пакаленняў парушаны, традыцыі забыты. Вялікая колькасць дзяцей расце без нармальнага сямейнага акружэння: ад усёй колькасці сямей 12,5 % — няпоўныя, дзе дзяцей выхоўвае адзін з бацькоў, часцей за ўсё маці; на цяперашні час 27 тыс. дзяцей наогул засталіся без апекі бацькоў і клопат аб іх выхаванні бярэ на сябе дзяржава. З якім жа ўяўленнем аб сям'і гэтыя маладыя людзі будуць ствараць уласны сямейны ачаг і як будуць выхоўваць уласных дзяцей?..

На жаль, сёння ў школе няма спецыялізаванага прадмета накіраванага «Этыкі і псіхалогіі сямейнага жыцця», які быў уведзены ў

80-я гады. Разам з тым у многіх краінах такія прадметы ўключаюцца ў навучальныя планы школы ўжо з пачатковых класаў, як гэта робіцца, напрыклад, у Японіі. Ёсць падобны курс і ў школах Польшчы (уведзены ў 1973 г.). У Вялікабрытаніі і ЗША падрыхтоўка дзяцей і моладзі да сямейнага жыцця вызначаецца асаблівай разнастайнасцю. Там не існуе адзінай навучальнай праграмы, адзінай назвы курса — у сістэму навучання і выхавання ўваходзяць такія глабальныя курсы, як «Палавое выхаванне», «Навучанне сямейнаму жыццю», «Здароўе», «Дамаводства» і інш. Заняткі праводзяцца ў школах, каледжах, універсітэтах. Існуюць курсы і праграмы навучання дарослых у вясэрні час. У Германіі вельмі развіта пазашкольная дзейнасць, што будзе ў рамках адзінай выхаваўчай палітыкі ў адзначаным напрамку, у якой узаемадзейнічаюць урад, палітычныя, сацыяльныя арганізацыі і ўстановы. Так, у большасці школ у 80-я гады былі створаны гурткі «Падрыхтоўка да кахання, шлюбу і сям'і», факультатыўныя заняткі па дамаводству, па догляду нованароджаных і да т. п.

У сярэдніх школах Беларусі ў 1992 г. уведзены інтэграваны курс «Чалавек і грамадства», які замяніў такія навучальныя дысцыпліны, як «Грамадазнаўства», «Асновы дзяржавы і права», «Этыка і псіхалогія сямейнага жыцця». Дадзены курс разлічаны на 1 урок у тыдзень з VIII па XI клас; выкладае яго настаўнік гісторыі. Азнаямленне з праграмай курса, яе задачамі і зместам пераконвае, што аўтары ўпершыню ў нашай практыцы абгрунтавалі новы падыход да грамадазнаўчай дысцыпліны. У гэтым навучальным курсе абазначаны шырокі спектр сацыяльных, маральных, прававых, гістарычных ведаў і ідэй, аснову якіх складаюць паняцці «Чалавек», «Асоба», «Гуманізм», «Грамадства», «Прырода», «Сусвет», «Цывілізацыя». Уключаны ў праграму таксама пытанні падрыхтоўкі да шлюбу, выканання функцый сем'яніна. Разам з тым выклікае сумненне, ці не будзе абмеркаванне паняццяў агульначалавечых каштоўнасцей і маральных праблем на ўроку насіць абстрактны характар і ці будзе там сапраўды мець месца падрыхтоўка школьнікаў да сямейнага жыцця. Выбарачнае наведванне гэтых урокаў паказвае, што яны праходзяць фармальна, настаўнікі для правядзення дадзенай работы не падрыхтаваны, а некаторыя з іх тэмы падрыхтоўкі школьнікаў да сямейнага жыцця наогул не разглядаюць.

Але, як ужо адзначалася, менавіта школа павінна заняць актыўную пазіцыю ў гэтым працэсе. Нас цікавіла бачанне дадзенай праблемы будучымі настаўнікамі, студэнтамі Магілёўскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя А. А. Куляшова. На пытанне анкеты «Як вы ўяўляеце падрыхтоўку школьнікаў да сямейнага жыцця?»

100 % рэспандэнтаў адказалі, што для гэтага ў школе трэба ўвесці спецыяльны курс. Паказальныя адказы студэнтаў на пытанне «Хто павінен весці дадзены курс?», якія раздзяліліся на 3 катэгорыі. Першая катэгорыя (65 %) адзначыла, што гэта павінен рабіць спецыяльна падрыхтаваны настаўнік; другая катэгорыя (19 %) лічыць, што адзін настаўнік, як бы добра ён ні быў падрыхтаваны, з такой праблемай не справіцца і да яе вырашэння трэба прыцягваць спецыялістаў: псіхолагаў, урачоў, юрыстаў, эканамістаў; трэцяя катэгорыя (16 %) аддае перавагу не столькі падрыхтаванасці настаўніка, колькі яго маральным якасцям: гэта павінен быць педагог, якога дзеці паважаюць і якому давяраюць. Прыведзеныя адказы студэнтаў не толькі раскрываюць узровень выкладання дадзенага курса, але і звяртаюць увагу на нізкую тэарэтыка-метадычную падрыхтоўку настаўнікаў.

Вывучэнне гэтай праблемы ў педагагічнай навуцы паказвае, што школа мае дастаткова магчымасцей для падрыхтоўкі вучняў да сямейнага жыцця. У многім яны закладзены ў змесце навучальных дысцыплін, а таксама ў асобе настаўніка. У цэлым важнымі з'яўляюцца дух і стыль работы школы. Нашы назіранні паказваюць, што падрыхтоўку вучняў па дадзенай праблеме настаўнік можа ажыццяўляць на ўроку тады, калі разумее месца і ролю свайго прадмета ў гэтым працэсе, дакладна ўяўляе сістэму работы, правільна вызначае асноўныя паняцці і ідэі, якія адлюстроўваюць сутнасць падрыхтоўкі да выканання функцый сем'яніна, і праецыруе гэтыя паняцці на выхаванне асобы вучня. Вызначаючы мэту ўрока, настаўніку важна прадумаць, якія маральныя якасці вучняў ён будзе выходзіць. Пры гэтым неабходна ўлічваць, каб адбор матэрыялу, метады, прыёмы і формы работы адпавядалі мэце і задачам урока, і што яшчэ вельмі важна — клас павінен быць псіхалагічна падрыхтаваны да ўспрымання матэрыялу ў вызначаным ракурсе. Коротка спынімся на выхаваўчых магчымасцях некаторых школьных дысцыплін.

Урокі літаратуры — пры аналізе мастацкіх твораў звяртаць увагу на адпаведныя маральныя якасці персанажаў, асэнсаванне праблем сямейных узаемаадносін у розных аспектах і інш.

Урокі гісторыі — фарміраваць уяўленні і паняцці аб сям'і як сацыяльнай з'яве, паказваць змяненні сямейна-шлюбных адносін у працэсе развіцця грамадства, раскрываць характэрныя рысы сям'і і інш.

Урокі біялогіі — знаёміць з фізіялагічнымі асновамі сямейна-шлюбных адносін, паказваць розніцу паміж біялагічнай і сацыяльнай сталасцю, выходзіць патрэбнасць у захаванні гігіенічных

і санітарных норм, неабходных для ўласнага здароўя і здароўя будучых дзяцей.

Урокі фізічнай культуры — фарміраваць маральна-валявыя якасці, неабходныя для кантролю сваіх жаданняў, у тым ліку і сексуальных.

Урокі музыкі і выяўленчага мастацтва — фарміраваць станоўчыя ўяўленні, пачуцці дружбы, кахання і іншыя шляхам эмацыянальнага ўздзеяння музыкі і жывапісу.

Паспяховаць падрыхтоўкі школьнікаў да сямейнага жыцця ў многім залежыць і ад таго, як пастаўлена пазакласная і пазашкольная работа з імі. У апошні час з-за перагрузкі дзяцей урокамі яе ўдзельная вага становіцца ўсё меншай; наогул, часта назіраецца фармалізм у правядзенні выхаваўчай работы. Асобныя класныя кіраўнікі чакаюць указанняў ад арганізатара пазакласнай і пазашкольнай работы і не праяўляюць ніякай уласнай ініцыятывы. Прааналізаваўшы 104 планы выхаваўчай работы класных кіраўнікоў сярэдніх школ г. Магілёва і вобласці, толькі ў 11 % з іх былі выяўлены тэмы разавых мерапрыемстваў па падрыхтоўцы вучняў да сямейнага жыцця. Але, па нашаму глыбокаму перакананню, менавіта класны кіраўнік можа і павінен заняць актыўную пазіцыю ў гэтым пытанні, бо ён бліжэй і да вучняў, і да іх сем'яў. Пазакласную работу ў дадзеным напрамку можна планаваць па наступнай схеме:

— гутаркі «Я і хлопчыкі», «Я і дзяўчынкі», «Мой будучы муж, якім ён павінен быць», «Мая будучая жонка, якой яна павінна быць» і інш.;

— лекцыі «Маральныя асновы любові, шлюбу і сям'і», «Пытанні здароўя і гігіены дзяўчыны (юнака)» і інш.;

— дыспуты «Дружба і любоў», «Якой павінна быць сучасная дзяўчына?», «Якім павінен быць сучасны юнак?» і інш.;

— конкурсы «Ану, дзяўчаты», «Рыцарскі турнір» і інш.;

— вечары адпачынку;

— вечары пытанняў і адказаў;

— дзелавыя гульні;

— сустрэчы са спецыялістамі (псіхолагамі, урачамі, юрыстамі, эканамістамі).

Падрыхтоўка да сямейнага жыцця можа паспяхова ажыццяўляцца і праз розныя віды пазашкольнай дзейнасці. Гэта можа быць шэфства над малодшымі школьнікамі і пажылымі людзьмі, удзел у мерапрыемствах маладзёжных цэнтраў і сямейных клубаў па месцу жыхарства і інш. Пэўную дапамогу могуць аказаць таксама публікацыі ў маладзёжных выданнях, радыё- і тэлеперадачы, распаўсюджванне спецыяльнай літаратуры.

Для таго каб школа сапраўды магла вырашаць праблему падрыхтоўкі моладзі да сямейнага жыцця, трэба перш за ўсё псіхалагічна і метадычна падрыхтаваць настаўніка, даць яму неабходныя веды. Гэта пацвярджаюць і вынікі анкетавання студэнтаў. На пытанне «Ці гатовы вы да работы са школьнікамі па падрыхтоўцы іх да сямейнага жыцця?» толькі 15,8 % выпускнікоў філалагічнага факультэта далі станоўчы адказ. Мала суцяшаюць і вынікі апытання выпускнікоў гістарычнага факультэта — будучых выкладчыкаў інтэграванага курса «Чалавек і грамадства»: толькі 20,3 % гэтай катэгорыі рэспандэнтаў лічаць сябе дастаткова падрыхтаванымі да правядзення ўрокаў па дадзенай тэматыцы. Анкетаванне выпускнікоў адной з сярэдніх школ таксама красамоўна сведчыць аб неабходнасці вырашэння гэтай праблемы. Так, на пытанне «Ці задавальняе вас інфармацыя па пытаннях сям'і і шлюбу, атрыманая пры вывучэнні курса «Чалавек і грамадства?» 78,1 % апытаных далі адмоўны адказ.

Сур'ёзнасць праблемы і правядзення даследавання сведчаць аб неабходнасці ўвядзення ў навучальныя планы педагагічных ВНУ спецкурсаў і спецсемінараў па адзначанай праблематыцы. На гэта ўказваюць і самі студэнты: 76 % апытаных хацелі б атрымаць веды па пытаннях сям'і і шлюбу. Па-першае, гэта дапаможа ім пабудаваць уласную сям'ю, па-другое — спатрэбіцца для работы ў школе. Такім чынам, даныя даследавання абазначылі праблему, якія патрабуюць свайго вырашэння ва ўмовах рэфармавання сярэдняй і вышэйшай школы.

1. Падрыхтоўка моладзі да сямейнага жыцця павінна разглядацца як важная праблема грамадства, сям'і, школы, ВНУ.

2. У агульнаадукацыйных школах рэспублікі неабходна ўвядзенне спецыяльнага курса па этыцы і псіхалогіі сямейных адносін.

3. Трэба павысіць якасць падрыхтоўкі і перападрыхтоўкі настаўнікаў па дадзенай тэматыцы. Дзейсным у гэтым плане будзе ўвядзенне спецкурсаў і спецсемінараў, а таксама напісанне рэфератаў, курсавых і дыпломных работ.

4. Падрыхтоўка школьнікаў да сямейнага жыцця будзе эфектыўнай толькі пры наяўнасці сістэмнай работы, калі мэтанакіраваная ўрочная дзейнасць працягваецца ў пазакласнай і пазашкольнай, ажыццяўляюцца міжпрадметныя сувязі і ёсць зацікаўленасць з боку настаўніка, класнага кіраўніка і вучняў.

5. Дзейсную дапамогу школе ў распрацоўцы тэарэтычных асноў праблемы павінны аказаць вучоныя — педагогі, псіхолагі, філосафы.